

Snežana PEJOVIĆ*

* The State Archives-Kotor Historical Archives Stari grad 318, 85 330 Kotor, MNE, Tel. +382 32 325-178, e-mail: notar@t-com.me
The president of the Centre for the Preservation and Presentation of Kotor Documentary Heritage «NOTAR», Stari grad 477, 85 330 Kotor, MNE, Tel/Fax + 382 32 304 817; 304 816; + 382 69 056 342; e-mail: pejsib@t-com.me; <http://www.cdknotar.org>

PEJOVIĆ, Snežana, Archives and Web Technology: an Unavoidable Imperative of the Modern Age. Atlanti, Vol. 20, Trieste 2010, pp. 305-321.

Original in Montenegrin, abstract in English, Italian and Slovenian, summary in English

The paper deals with the general acceptance of the Internet and web technology through the latest indicators on the penetration of information and communication technologies in Montenegro and in relation to Europe and the Region. The author discusses of the role and place of the State Archives of Montenegro and the archival profession in general, in the strategic documents for information society development. Through the history of the development of Internet and its services in Montenegro, the paper shows how the first websites of Montenegrin archives have been made, that followed current trends in the multimedia presentation of cultural heritage. In addition, the author talks about the various owners and creators of archival material and about the current situation regarding availability of Montenegrin archival holdings on the web. The conclusion is that the archives today have to be firmly positioned as an important and unavoidable factor in the actual processes of transformation an industrial society to information one.

PEJOVIĆ, Snežana, Archivi e tecnologia web: un imprescindibile imperativo dell'era moderna. Atlanti, Vol. 20, Trieste 2010, pp. 305-321.

L'articolo tratta della generale accettazione di internet e della tecnologia web attraverso i più recenti indicatori della penetrazione dell'informatica in Montenegro in relazione all'Europa ed alla regione. L'autore parla del ruolo e della posizione dell'Archivio di Stato del Montenegro e della professione archivistica in generale nei documenti strategici per lo sviluppo dell'informatica. Attraverso la storia dello sviluppo di internet e dei suoi servizi in Montenegro, l'articolo mostra come i primi

Arhivi i Web tehnologija: nezaobilazni imperativ modernog doba

Uvod

Ako bi u današnjim uslovima tehnološkog i uopšte društvenog i privrednog razvoja, obrazlagali potrebu za širokom primjenom informaciono-komunikacionih tehnologija u arhivistici, to bi bilo isto kao kada bismo pričali o neophodnosti da se obavljaju osnovni i već ustaljeni arhivski poslovi, poput fizičkog sređivanja arhivske građe i/ili njene obrade. Kako se sve čvršće uvezuju i prepliću arhivska djelatnost i informatika, ekspanzivnost tehnološkog razvoja, posebno nakon devedesetih godina prošlog vijeka, uvodi nove zadatke i dinamiku u sve segmente arhivskog poslovanja. Promjene su na prvom mjestu u sferi stvaranja dokumenata, kojih je sve više u novom, elektronskom formatu. To povlači za sobom prilagođavanje procesa obrade, pohrane, vrednovanja, zaštite i korišćenja novih oblika zapisa. Potom, promjene su nametnute i sve raširenijom upotrebom novih uređaja kako u arhivima, tako i u registraturama, ali i u svakodnevnom životu pojedinaca. Imamo sve savršenije računare, štampače, skenere, digitalne aparate i kamere, uređaje fiksne i mobilne telefonije.... Njih podržavaju sve raznovrsniji kompjuterski programi (softveri). Iz dana u dan svjedoci smo povećane primjene komunikacionih, mrežnih tehnologija - Interneta, posebno njegovih najraširenijih servisa: elektronske pošte i World Wide Web-a (u daljem tekstu: web)...

Što u stvari sada imamo? Već dvije decenije postoje dokumenta u tradicionalnom i paralelno u novom, elektronskom formatu, tj. postoje klasični i elektronski nosioci informacija. Imamo i tradicionalna naučno-informativna sredstva uporedo sa kompjuterskim programima za obradu arhivske i registratorske građe. Postoje već uveliko digitalni uredi, imamo eUpravu, eVladu, eSudstvo, eObrazovanje, eEkonomiju, eTrgovinu, ali i eArhiv....

Web tehnologija nudi zamjenu za klasični arhivski depo, pa nam je sve prihvatljiviji virtualni depo, uz ostalo i zbog toga što pruža znatno veći kapacitet za pohranu informacija i što je lako pretraživ. Fizički pristup arhivskoj građi se transformiše i sve češće je intelektualni.... Sasvim sigurno je da možemo ustvrditi **da danas uporedo imamo stvarnu (tradicionalnu) i virtualnu arhivsku djelatnost.**

Novi profil korisnika arhivske građe, nazovimo ih „digitalnim korisnicima“, kojih je iz dana u dan sve više, očekuju da arhivi kao

institucije koje treba da pruže informaciju, funkcionišu i zadovoljavaju njihove potrebe na način kako to omogućavaju nove tehnologije, posebno web. Oni očekuju u svakom trenutku i na svakom mjestu da dobiju informaciju koja je uspješna kombinacija komunikacije, audio, video, web i GPS tehnologija. Dovoljno je podsjetiti da, na primjer, kroz razvoj društvenih mreža (Facebook, MySpace, LinkedIn...), lični, društveni i profesionalni životi svakog pojedinca su bitno izmjenjeni. Osim novih neograničenih mogućnosti komunikacije i zabave, web tehnologija kroz ove mreže nudi široke uslove za pristup raznim informacijama, za naučno istraživanje, za učenje i usavršavanje, za obavljanje raznovrsnih stručnih poslova, neprestano obogaćujući iskustva i saznanja korisnika.

Arhivska struka je zadnje dvije decenije na velikoj prekretnici, koja je možda po značaju i složenosti najslabija onoj kakva je bila nakon Francuske revolucije. Pred arhivima i arhivistima su danas brojni i ozbiljni problemi razvoja arhivske struke u pravcu prilagođavanja zahtjevima savremenih tehnologija. Za sada se ti procesi u različitim zemljama odvijaju nejednakom dinamikom, zavisno od privrednog i društvenog stadijuma njihovog razvoja. Međutim suština je da arhivi više ne mogu da funkcionišu van informatičkog miljea. Uostalom, arhivi su već godinama dio razvojnih strategija novog, informacionog društva; one se kreiraju i usvajaju na svjetskom, evropskom, regionalnom i nacionalnom nivou.

Internet i WEB tehnologija u Crnoj Gori

O uticaju i značaju Interneta, njegovoj prihvaćenosti u čitavom svijetu, najbolje govori činjenica da je početkom ove godine Internet imenovan za Nobelovu nagradu za mir¹. U prilog tome su i ankete koje su sprovedene nedavno među stanovništvom u 26 različitih zemalja u svijetu, pokazavši da velika većina stanovništva smatra da pristup Internetu treba da postoji i da ga treba omogućiti na isti način kako se to radi kod dostupnosti i korišćenja osnovne infrastrukture (voda, struja, kanalizacija, ceste....)².

Prema podacima koje objavljuje InternetWorldStats³, broj korisnika Interneta u Crnoj Gori je na nivou od oko 41.30%. (obuhvatio je kako pretplatnike, tako i same korisnike, znači i one koji nisu pretplatnici, a koriste Internet na poslu, u školi, na Internet kioscima i sl.)⁴.

siti web degli archivi montenegrini siano stati realizzati seguendo gli standard multimediali dell'epoca relativi al patrimonio culturale. L'autore parla inoltre dei vari proprietari e produttori di materiale archivistico e della situazione corrente riguardo la disponibilità sul web dei fondi archivistici montenegrini. La conclusione è che oggi gli archivi debbono essere posti fermamente come importante ed imprescindibile fattore nell'attuale processo di trasformazione della società da industriale a informatica.

PEJOVIĆ, Snežana, Arhivi in tehnologija spletnih strani: Neizbežna obveznost modernega časa. Atlanti, Zv. 20, Trst 2010, str. 305-321.

V prispevku avtorica razpravlja o splošni dostopnosti interneta in tehnologije v Črni gori, še posebno v vlogi vzpona informativno komunikacijskih tehnologij in tudi vloge tega v Evropi. Avtorica tudi prikazuje vlogo in pomen državnega arhiva v Črni gori in tudi ostale arhivske stroke, ki se kažejo v posebnih in strateških dokumentih informacijskega društva. Prikazani so prvi spletni prikazi dokumentov in kako so urejene spletne strani, ki so nasledstvo sodobnih usmeritev za prikaz kulturne dediščine. V prispevku je govor tudi o arhivskem gradivu različnih ustvarjalcev arhivskega gradiva in o sedanjem stanju dostopnosti do uporabe fondov, ki so v Črni gori dostopni tudi preko spletnih strani. V sklepu opozarja na dejstvo, da se morajo dandanes arhivi neomajno postaviti v vlogo pomembnega in neobhodno potrebnega faktorja v procesih transformacije iz industrijske v informacijsko družbo.

SUMMARY

The expansivity of technological development after the nineties of the last century, has introduced new tasks and dynamics in all aspects of archival activities. Archival activity nowadays exists both as real, traditional, and virtual activity. The new, "digital", users expect to get information at any time and at any place, as a

1. <http://www.internetforpeace.org/manifesto.cfm>; http://www.computerworld.com/s/article/9169458/The_Internet_is_nominated_for_Nobel_Peace_Prize; <http://www.youtube.com/watch?v=OrwQGBsulh4&feature=related>

2. To pokazuju anketa koju je sprovedla kompanija GlobScan za BBC World Service. http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/08_03_10_BBC_internet_poll.pdf; *Hljeba i Interneta*, Nezavisni dnevnik „Vijesti“, Podgorica, nedjelja, 14. mart 2010, str. 8, 9.

3. www.internetworldstats.com.

4. *Strategija razvoja Informacionog društva u Crnoj Gori od 2009. do 2013. godine*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo za informaciono društvo, Podgorica 2009. (<http://www.gov.me/files/1235731125.pdf>), str. 6.

form of successful combination of communication, audio, video, web-based and GPS technology. This is evident through the latest data on the penetration of Internet (41.30%) or of mobile telephony (184.48%) in Montenegro. It is obvious that the archives may no longer function outside the information environment. However, in Montenegro there is no sufficient recognition of the importance of archives and archival activities in the development processes of modern society. The National Information Society Development Strategy until 2013, does not include archival profession either in the supervision of e-administration, or in protection of electronic records, the need for digitizing archival heritage, the right to free access to information. Kotor Historical

5. Broj korisnika mobilne telefonije u Crnoj Gori je iznosio 1.144.072 što odgovara penetraciji od 184,48%. U odnosu na isti period 2008. godine, broj korisnika je veći za 5,67%. Vidi: *Strategija razvoja informacionog društva...*, str. 7.

6. Krajem decembra 2008. godine, u Vladi Crne Gore je osnovano Ministarstvo za informaciono društvo: „Ministarstvo je preuzelo nadležnosti Sekretarijata za razvoj i to u dijelu: predlaganja i sprovođenja utvrđene politike u oblasti razvoja informacionog društva, upravljanje projektima u oblasti razvoja informacionog društva, razvoj, implementaciju i funkcionisanje informacionog sistema organa državne uprave i sl. Formiranjem Ministarstva stvorili su se preduslovi za organizovanu i jasnu koordinaciju informatičkih projekata u Crnoj Gori, kroz implementaciju velikih infrastrukturnih projekata, promociju informacionog društva i sl.“, o.c.: *Strategija razvoja Informacionog društva...*, str. 15.

7. Na primjer, *Rezolucija* usvojena na XXXVI Okruglom stolu Međunarodnog savjeta o arhivima (CITRA) u Marseju 2002. godine, u kojoj se apostrofiru značaj arhiva u informacionom društvu: „Registratorska i arhivska građa su srce informacionog društva“.
http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=6407&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html; Takođe, u dokumentu Svjetskog samita o Informacionom društvu (WSIS) Ženeva 2003. - Tunis 2005, *Deklaracija o načelima – Izgradnja informacionog društva, globalni izazov u novom milenijumu*, u svim bitnim tačkama razvoja društva podvlači ulogu arhiva kroz slobodan i ravnopravan pristup dokumentima i njihovo očuvanje. Arhivisti uz ostale treba da preuzmu aktivnu ulogu u promovisanju informacionog društva. <http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html>.

8. Kada je riječ o Inkluzivnom društvu: „...**državne, školske i specijalističke biblioteke** će biti opremljene bibliotečkim informacionim sistemom, kroz uvođenje i razvoj programa digitalizacije kulturnog i istorijskog naslijeđa;“, o.c. *Strategija razvoja Informacionog društva*, str. 12; „Stub informatičkog društva i servisa koji će biti pruženi građanima i poslovnim subjektima treba da se obezbijedi uspostavljanjem baza podataka koje podrazumijevaju ažurirane i pouzadne informacije kao što su adresni registri, **javne biblioteke**, registri građana i sl.“, *Isto*, str. 22; „Javne biblioteke - razvoj univerzalnog sistema koji omogućava pretraživanje sadržaja/kataloga i pristup ili uvid u sadržaj.“, *Isto*, str. 24.

Ovaj najnoviji pokazatelj o penetraciji od preko 40% i uz podatak da trenutno postoji 13 licenciranih ponuđača usluge korišćenja Interneta, iako je ispod evropskog prosjeka (48,9 %) ipak ohrabruje, s obzirom na činjenicu da je Crna Gora, zajedno sa državom Srbijom, bila više godina u međunarodnoj izolaciji zbog sankcija. To je bio osnovni razlog zbog koga je, u odnosu na druge države iz jugoistočnog regiona, Crna Gora kasnila u primjeni savremenih informacionih tehnologija.

Ono što ne treba zaboraviti kada se govori o potencijalnoj korisničkoj populaciji u arhivima, je i podatak da Crnu Goru karakteriše visoka penetracija mobilne telefonije. Na kraju januara 2009. godine, ta penetracija je bila 184,48%⁵. Ovako visoki procenti ukazuju da treba razvijati i unapređivati mobilne servise, podjednako koliko i internet servise, dakle kompletnu informaciono komunikacionu tehnologiju. A za arhivsku struku to znači još veći broj potencijalnih korisnika.

Donošenjem dokumenta „Strategija razvoja informacionog društva - put u društvo znanja 2003 - 2007“ u maju 2004. godine, Vlada Crne Gore je prepoznala i utvrdila za naredni četvorogodišnji period, kao svoj ključni prioritet, razvoj informacionog društva i elektronskih servisa u javnom i privatnom sektoru. Ovim dokumentom su zacrtane i razne aktivnosti u oblasti popularizacije informacionog društva i podizanju nivoa svijesti o potrebi stvaranja društva zasnovanog na znanju.

Godine 2009. **Ministarstvo za informaciono društvo Crne Gore**, (osnovano u decembru 2008.)⁶ donosi novu strategiju razvoja crnogorskog društva i ulazak u svijet informaciono-komunikacionih tehnologija sa preciznim planovima aktivnosti do 2013. godine.

Gdje su arhivi i arhivska građe u Strategiji razvoja informacionog društva u Crnoj Gori?

Razna dokumenta, kako ona koja su usvojena zadnjih godina u Evropskoj uniji, tako i druga donesena na nivou svjetske arhivske struke ili koja se odnose na razvoj informacionog društva, kroz razne rezolucije, deklaracije, preporuke i sl. ističu značaj arhiva u procesu razvoja savremenog društava, posebno u konstelaciji novih procesa globalizacije i u primjeni informaciono-komunikacionih tehnologija (u daljem tekstu: ICT). Posebno se podvlači uloga arhiva u zaštiti i slobodnom i ravnopravnom korišćenju arhivske građe, ali takođe ističe se i važnost aktivnog učešća arhivista u izgradnji informacionog društva⁷.

Međutim, nacionalna strategija informacionog društva u Crnoj Gori ne prepoznaje u svom razvojnom dokumentu značaj arhiva i arhivske djelatnosti. U zacrtanim smjernicama razvoja informacionog društva, koje se u mnogim segmentima tiču kancelarijskog poslovanja i rukovanja arhivskom građom (digitalni dokumenti, elektronski potpis, elektronska administracija, e Vlada, i dr.), nigdje nije jasno prepoznata i definisana uloga arhiva. Isto tako ona nije ni predviđena ni u drugim važnim aktivnostima, kao što je omogućavanje slobodnog i ravnopravnog pristupa dokumentima, u potrebi uključenja arhivista u proces izgradnje informacionog društva, i sl. Bibliotekama je, pak, dat određeni značaj, tako da su čak za razvoj programa digitalizacije kulturnog i istorijskog naslijeđa u ovom dokumentu predviđene državne, školske i specijalne biblioteke⁸.

Pošto Državni arhiv u Crnoj Gori⁹ od 1992. godine pripada državnoj upravi, jedino je za očekivati da Strategija u sklopu planova za razvoj javne uprave posredno uključi arhivsku struku, kao nezaobilaznog i važnog činioca u procesu elektronskog poslovanja.

U Crnoj Gori koja se približava ulasku u Evropsku uniju i vrši usklađivanja na svim nivoima privrednog i društvenog razvoja, već je zaživjela eVlada i eSudstvo. Zbog toga je još alarmantnije što u razvojnim planovima informacionog društva nisu prepoznati značaj i uloga Državnog arhiva u ostvarivanju poslova poput stalne zaštite elektronske arhivske građe, kontrole elektronskih zapisa u nastajanju, digitalizacije arhivskog kulturnog nasljeđa i sl. Nedopustivo je i to što Arhiv nije bio uključen u proces usvajanja i vrednovanja pomenute strategije.

Sa druge strane, činjenica da u ovom strateškom i razvojnom dokumentu informacionog društva nije prepoznat Državni arhiv, sigurno će uticati i već utiče nepovoljno na razvoj arhivske službe u Crnoj Gori i njenom približavanju savremenim trendovima razvoja i primjene informaciono-komunikacionih tehnologija.

Ne raspoložemo podatkom u kojoj je mjeri ovaj problem prisutan u drugim zemljama u regionu ili onim koje su već u Evropskoj uniji, ali svakako bi bilo generalno korisno za arhivsku struku napraviti jednu uporednu analizu i kroz akta Unije pozicionirati arhive unutar država na mjestu koje im pripada.

Arhivska građa Državnog arhiva Crne Gore i arhiv na web-u

Počnimo sa konstatovanjem postojećeg stanja: Državni arhiv Crne Gore (sa sva svoja 24 odsjeka koja pokrivaju teritoriju čitave Crne Gore) nema nikakvu web prezentaciju!!!! Podatke o ustanovi ili njenom fundusu danas možete dobiti ako lično posjetite direkciju Arhiva i neki od arhivskih odsjeka, ili telefonom, ili putem elektronske pošte, ako znate elektronske adrese pretpostavljenih u Centrali Arhiva na Cetinju, ili privatne, nekog od arhivista.

Do prije par godina su ipak postojale dvije web prezentacije koje su u međuvremenu ugašene¹⁰. Kako su tekle stvari sa primjenom Interneta i servisa web u Crnoj Gori?

Prvi crnogorski pružalac usluga u pristupu Internetu je počeo da radi u oktobru mjesecu 1997. godine¹¹. Bio je to provajder Internet Crne Gore i sve do 2003. godine bio je jedini operater u Crnoj Gori.

Poznato je da se Internet, posebno kroz stvaranje servisa World Wide Web 1989, odnosno 1993, proširio izvan prvobitno osmišljene naučne razmjene, na primjenu u obrazovne svrhe i dalje. Kroz masovno prihvatanje i munjevito širenje na sve društvene sfere, predstavljanje putem Internet stranica postaje sve atraktivnije za razne oblike djelatnosti. Razvojni trendovi *on line* prezentacije su zahvatili i područje kulturne baštine. Danas je opšte prihvaćeno stanovište da razmjena informacija o kulturnom nasljeđu doprinosi demokratiji, boljem razumjevanju i saradnji među ljudima iz različitih, čak vrlo udaljenih dijelova svijeta. Na Samitu grupe G17 u Berlinu 1995. godine, postavljeni temelji svim budućim projektima za multimedijalni prikaz kulturne baštine¹².

Archives was the first institution to apply the capabilities of web technology in the presentation of cultural heritage in Montenegro. This happened immediately after the first Montenegrin Internet service provider had started with its operations (at the end of 1997). First, a multimedia CD-ROM was prepared and at the same time a part of this digitized material could be searched on the then newly created web site of Kotor Archives. Some time later, the State Archives of Montenegro got its web presentation (2001), in the framework of building the Information System for Archives. Now, neither web site is available, which greatly hinders the work of archivists, whilst users are denied the right to prompt information. Some information on Montenegrin archives are partially available on the web pages of related institutions or of the NGO "Notar" from Kotor, as well as on few international websites, as a part of common projects. Without their own well-designed web presentation, it is difficult nowadays for archives and archivists in every country to be positioned as an indispensable factor in the development of modern information society. Full meanings and complexity of archival material, the limitation of the existing software in relation to the diversity and amount of data contained in an archival document, should encourage archivists to be far more active in the creation of the third Internet software generation - Semantic Web.

9. Od 1992. je centralizovana organizacija sastavljena od 24 odsjeka koje čine istorijski arhivi, opštinski arhivi i još neke organizacione jedinice, kao naučno istraživački centar, laboratorija za konzervaciju, služba administracije.

10. Prva prezentacija je bila Odsjeka Istorijski arhiv Kotor, koja je sada pohranjena na serveru Matematičkog instituta u Beogradu (adresa je <http://poincare.matf.bg.ac.rs/iak/iak.htm>). Međutim, prezentacija Državnog arhiva Crne Gore iz 2001, iako se nije ažurirala, mogla se konsultovati na adresi: www.dacg.cg.yu, dok nije Internet Crne Gore promijenio domen.

11. Crna Gora je sve do maja 2006. godina bila u sklopu dvočlane federacije države Jugoslavije, kasnije Srbije i Crne Gore. U toj zajedničkoj državi u februaru 1996. godine je bila uspostavljena Akademska mreža Jugoslavije, koja je preko provajdera BeotelNet spojena na Internet. Korisnicima u Jugoslaviji postali su dostupni svi Internet servisi, ali je korisnička populacija bila uglavnom ograničena na akademski krug (saradnici fakulteta i naučnih instituta). Vidi: Slobodan MANDIĆ, *Kompjuterizacija i istoriografija 1995-2005*, Beograd 2008, str.19.

12. Zoran OGNJANOVIĆ, *Nacionalni centar za digitalizaciju*, "Review of the National Center for Digitization", 1(2002). (<http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/1/d002download.pdf>).

Paralelno sa ovim tehnološkim inovacijama u svijetu, u tadašnjoj zajedničkoj državi Srbije i Crne Gore 1995. godine pokreću se prvi projekti digitalizacije kulturne baštine. Pažnja je usmjerena bila i na arhivsko i bibliotečko kulturno nasljeđe i na inicijativu nekoliko naučnih i kulturnih institucija iz Beograda (Srbija), čemu se priključio iz Crne Gore grad Kotor¹³, uz veliki entuzijazam pokretača i malu finansijsku potporu, napravljeni su prvi projekti iz oblasti digitalizacije ove građe.

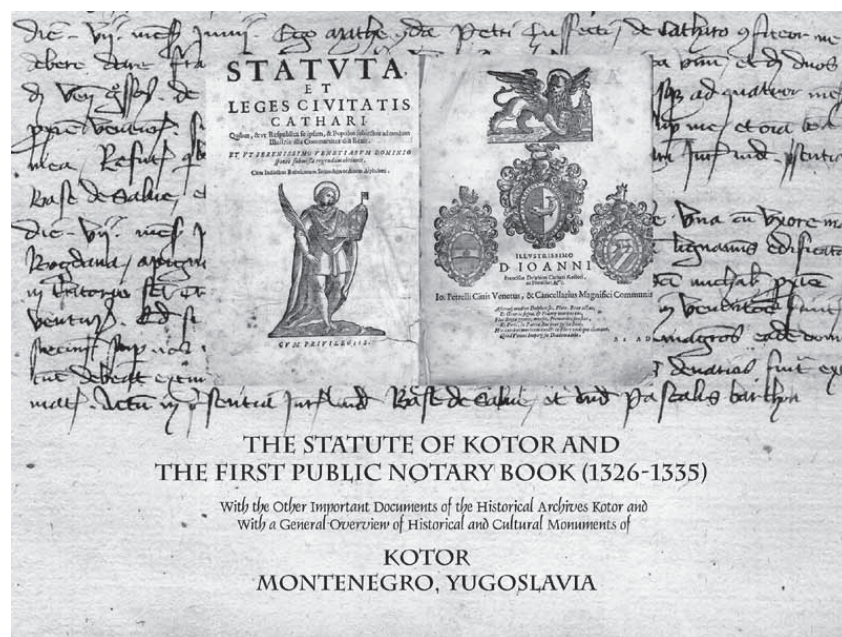
Tako je tokom 1997. godine u Istorijskom arhivu u Kotoru, odsjeku Državnog arhiva Crne Gore, započet pionirski poduhvat: izrada multimedijalnog kompakt-diska, tj. CD-ROM-a, sa uporednim prikazom nepokretnog spomeničnog blaga UNESCO-ovog grada Kotora i najznačajnijih dokumenata pohranjenih u Kotorskom arhivu. Naravno, čitavom poslu je prethodilo stvaranje neophodnih tehničkih uslova - nabavka kompjutera sa štampačem i skenerom¹⁴. Drugi neophodan preduslov je bio zadovoljen uspostavljanjem saradnje sa Prirodno-matematičkim fakultetom Univerziteta u Beogradu, čiji su stručnjaci-informatičari već radili neke projekte digitalizacije arhivskog i bibliotečkog materijala.

Ovaj projekat multimedijalnog prikaza pokretnog, arhivskog, i nepokretnog spomeničnog blaga Kotora bio je podržan od lokalnih i republičkih institucija da predstavi Crnu Goru i tadašnju državu Saveznu Jugoslaviju na svjetskoj međunarodnoj izložbi EXPO '98 u Lisabonu. Tako je inicijativa Istorijskog arhiva u Kotoru, Matematičkog instituta Srpske akademije nauka i umjetnosti, Laboratorije za multimedije Matematičkog fakulteta u Beogradu, rezultirala prvom edicijom jednog kompakt-diska sa skeniranim najvrijednim spisima srednjovjekovnog Kotora i preko 800 digitalnih fotografija kulturno-istorijskih spomenika grada i okruženja: CD-ROM Istorijskog arhiva Kotor¹⁵. Ova verzija je urađena u HTML-u i JavaScript-u, tekstovi su bili samo na engleskom jeziku, a zauzimala je ukupno 415 MB.

13. Matematički institut Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU), Matematički fakultet u Beogradu, Arheološki institut SANU, Muzikološki institut SANU, Istorijski arhiva Kotor i Muzej grada Beograda. Vidi: Žarko MIJAJLOVIĆ, *O nekim poduhvatima u oblasti digitalizacije u posljednjoj deceniji*, „Pregled Nacionalnog centra za digitalizaciju“, 1(2002), str. 12-27; Žarko MIJAJLOVIĆ, Zoran OGNJANOVIĆ, *A Survey of Certain Digitization Projects in Serbia*, „Pregled NCD“, 4(2004), str. 52-61; Slobodan MANDIĆ, *Kompjuterizacija...*, str. 41-48.

14. Ovo je bilo omogućeno kroz poklon jednog engleskog bankara, Nigel Hilla. On je u tim teškim godinama međunarodne izolacije Crne Gore slučajno posjetio Kotorski arhiv i oduševljen vrijednošću arhivske građe koja se ovdje čuva i entuzijazmom arhivista koji su imali na raspolaganju samo stare pisaače mašine, odlučio je da njegova banka donira ovaj arhiv kroz kompjutersku opremu. Vidi: *Pedeset godina Istorijskog arhiva Kotor, 1949 - 1999* / Jelena ANTOVIĆ, Aleksandra MILIĆ, Snežana PEJOVIĆ, Kotor 1999, str. 51.

15. CD-ROM: *The Statute of Kotor and the First Public Notary Book (1326-1335), with the Other Important Documents of the Historical Archives Kotor and with a General Overview of Historical and Cultural Monuments of Kotor, Montenegro, Yugoslavia*, Kotor 1998; Sadržaj prvog izdanja CD-ROM-a: Uvodni tekst, Statut grada Kotora (Statuta et Leges civitas Cathari), Sudsko notarska knjiga I (1326-1335), Izbor od 177 najinteresantnijih dokumenata Istorijskog arhiva Kotor, Popis fondova i zbirki Istorijskog arhiva Kotor, Pregled ostalih važnih arhiva i biblioteka na teritoriji Opštine Kotor, Pregled kulturno istorijskih spomenika na teritoriji Opštine Kotor. Vidi: Jelena ANTOVIĆ, Joško KATELAN, Stevan KORDIĆ, Snežana PEJOVIĆ, *Prezentacija srednjovjekovnih rukopisnih i štampanih knjiga Istorijskog arhiva Kotor na CD-ROM-u*, „Sodobni arhivi '99“, 1999, str. 198-208; O.c.: *Pedeset godina Istorijskog arhiva...*, str. 51-54.

Sl.1. Naslovna stranica CD-ROM-a Istorijskog arhiva Kotor

Koncepcija CD-ROM-a, (izbor najznačajnijih dokumenta Istorijskog arhiva Kotor predstavljenih digitalnom slikom i kratkim opisom sadržaja uporedo sa digitalnim fotografijama nepokretnog kulturnog blaga grada), bila je motivisana željom arhivista da se naglasi značaj arhivskog dokumenta u valorizaciji nepokretnog spomeničnog blaga i rekonstrukciji njegovog istorijata, i da se ukaže na neophodnost korišćenja arhivskih izvora. Zahvaljujući ovom multimedijalnom projektu, informacija o arhivskoj građi jednog crnogorskog arhiva je po prvi put bila dostupna širokom krugu zainteresiranih korisnika i to u novom, elektronskom obliku, vizualno vrlo dobro dizajniranom i opremljeno obiljem značajnih informacija.

Izvod iz sadržaja CD-ROM-a je odmah objavljen na tek izrađenoj **Internet stranici Istorijskog arhiva Kotor**, koja je bila među prvim Internet prezentacijama u Crnoj Gori, a svakako prva što se tiče institucija iz oblasti kulture i kulturne baštine.

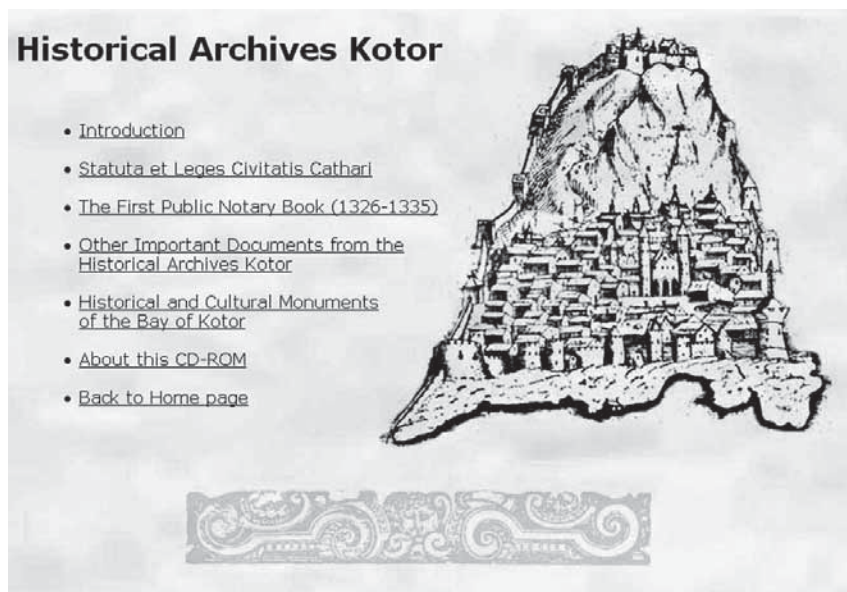

Sl.2. Početna stranica Internet prezentacije Istorijaskog arhiva Kotor

Stranica je, kao i CD-ROM, bila urađena samo u verziji na engleskom jeziku. Uz vrlo atraktivan dizajn prikaza, čemu se poklonila posebna pažnja s obzirom na starost i značaj grada Kotora i njegove arhivske građe, postavljene su sljedeće rubrike u meniju: *Početna stranica* (sa osnovnim podacima o Istorijaskom arhivu Kotor i sadržaju stranice); *Novosti o Istorijaskom arhivu*; *Aktivnosti istorijaskog arhiva Kotor*; *CD-ROM*; *Izložbe Istorijaskog arhiva Kotor*; *Osoblje Istorijaskog arhiva Kotor*; *Zakon o arhivskoj djelatnosti u Crnoj Gori*; *Linkovi*.

Sva polja iz menija su postavljena bez mogućnosti dubljeg pretraživanja unutar tekstova putem aktivnih linkova. Izuzetak je prikaz CD-ROM-a.

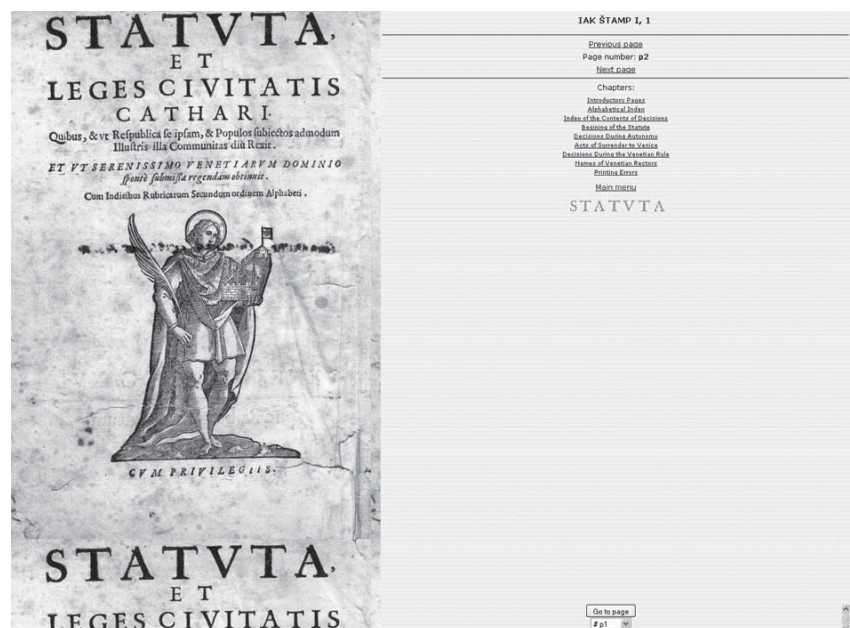
Klikom na sliku naslovnice CD-ROM-a ulazi se u njegov sadržaj i tu je omogućeno pretraživanje određene količine arhivske građe dobijanjem uveličanog originala u vidu digitalne fotografije, ali i sa kratkim sadržajima i ostalim bitnim podacima o predstavljenom dokumentu.

Sl.3. Sadržaj CD-ROM-a na Internet stranici Kotorskog arhiva

U *Uvodnom tekstu* dati su podaci o Istorijskom arhivu Kotor, potom o istoriji grada i istorijatu arhivske službe. U produžetku je detaljnije opisan Statut grada Kotora i najstariji sačuvani svežanj sudsko-notarskih spisa iz 14. vijeka, kao dva najznačajnija dokumenta koja su predstavljena na web stranici.

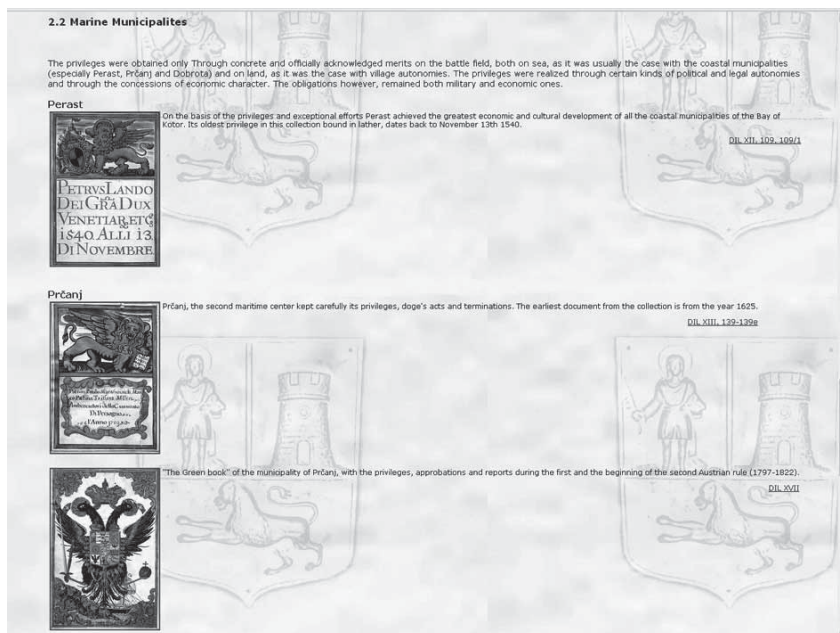
Statut grada Kotora je takođe postavljen tako da se u ograničenom obimu može pretraživati. On je pretraživ prema naslovima poglavlja i prema određenom broju stranica (u meniju za stranice moguće je izabrati da se pogleda 12 digitalnih slika stranica Statuta klikom na njihov broj i potvrdom u kvadraticu „Go to page“).

Sl.4. Statut grada Kotora sa linkovima za pretraživanje poglavlja i stranica

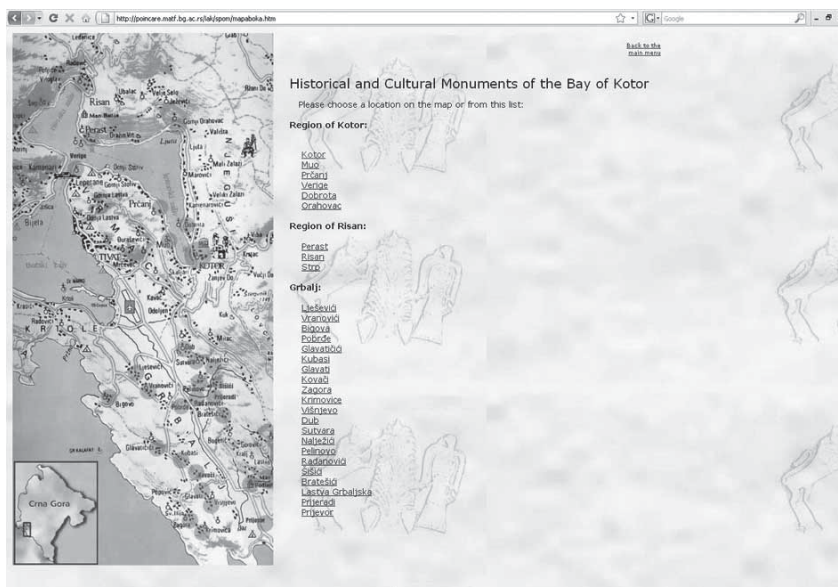
Na sličan način je predstavljena i prva Sudsko-notarska knjiga i tu je moguće pretraživanje otvaranjem 10 digitalnih slika dokumenata uz tekstove sa kratkim sadržajima-opisima. Prikazana je *Tabula chronologica* sa podacima o dokumentima u svežnju, godinama, mjesecom i stranicom, kao i imenima notara.

U rubrici *Drugi važni dokumenti iz Istorijskog arhiva Kotor*, kroz aktivne naslove tematski grupisanih dokumenata u petnaestak kategorija, odabrane su dvije cjeline sa ukupno 19 digitalnih slika originala i njihovim kratkim sadržajem. Klikom na sliku ili signaturu moguće je pogledati uvećan dokumentat:

Sl.5. Digitalne slike izabranih dokumenata, kratki sadržaj i link za uvećanje

Takođe u web prezentaciji postavljena je aktivna mapa Boke kotorske za pretraživanje kulturno-istorijskih spomenika koji su praćeni tekstovima – opisom i kratkim istorijatom nastanka. Odabirom određenog grada otvara se njegov snimak iz ptičije perspektive, sa imenima kulturno-istorijskih spomenika koja su aktivna. Svaki spomenik posjeduje slike eksterijera i interijera i tekstovima sa najvažnijim podaci o njemu.

Sl.6. Aktivna mapa Boke kotorske

Sl.7. Grad Kotor sa linkovima za kulturno-istorijske spomenike unutar gradskih zidina

Kako je tada objašnjeno na stranici, prezentacija je optimizirana za pregledavanje na ekranu dimenzija 800x600 u *full screen* načinu, uz korišćenje Microsoft Internet Explorer-a (verzija 4.0 ili više) ili Netscape Navigator-a (verzija 4.0 ili više).

Svi dokumenti su skenirani na skeneru marke *Hewlett Packard Scanjet 4p*, koji je i tada spadao u nižu srednju klasu skenera. Oni su bili obrađeni profesionalnim programom za obradu slike *Adobe Photoshop 4.0*, a skeniranje je obavljeno programom *HP Deskscan II*, verzija 2.3. Statut grada Kotora je skeniran u rezoluciji 300 dpi, te snimljen u formatu JPEG. Spisi iz sudsko-notarskog svežnja su skenirani u manjoj rezoluciji, 200 dpi i takođe u formatu JPEG. Pro-

blem se pojavio kod skeniranja radi dimenzije dokumenata koja je prelazila veličinu skenera A4, tako da su na digitalnoj slici prikazane stranice bez tekstova na margini. Ostala dokumenta su urađena u rezoluciji 300 dpi. Na kvalitet digitalnih slika originala svakako je uticalo i to što se radilo o uvezanim spisima i nepodobnosti raspoloživog skenera da snima format knjige. Za izradu slika kulturno-istorijskih spomenika koristila se kamera *Kodak DC 40*.

Uprkos nekim nedostacima gledano sa današnjeg stepena tehnološkog razvitka, ova web prezentacija Istorijskog arhiva u Kotoru je bila dosta posjećena i veoma mnogo ljudi iz raznih dijelova Evrope i svijeta se javljalo sa pohvalama i raznim pitanjima, između ostalog i onim kako i gdje mogu da nabave CD-ROM Istorijskog arhiva Kotor.

Na žalost, kako je Istorijski arhiv Kotor samo odsjek unutar centralizovanog Državnog arhiva, bez mogućnosti samostalnog finansiranja, nije urađeno drugo dopunjeno izdanje CD-ROM-a, kako je bilo planirano. Ažuriranje stranice je takođe postalo neizvodljivo upravo zbog nemogućnosti plaćanja njenog održavanja. Ova stranica je iziskivala informatičko obrazovanje za ažuriranje, što je prevazilazilo mogućnosti kadra u Istorijskom, ali i u čitavom Državnom arhivu. Stranica je sačuvana na serveru Matematičkog instituta u Beogradu.

Rad na CD-ROM-u i prvoj Internet stranici Kotorskog arhiva je bilo značajno iskustvo za arhiviste u Kotorskom arhivu. U ovaj posao se ušlo sa malo informatičkog predznanja i skromne kompjuterske vještine, ali sa velikim entuzijazmom i željom da se crnogorska arhivska struka uveže sa novim tehnološkim dostignućima kako bi se koristile sve pogodnosti koja ona pružaju, prvenstveno u dostupnosti arhivskih fondova širokoj domaćoj i međunarodnoj javnosti. Razna pitanja, pa i ona zakonska, na primjer oko *copyright*-a, o digitalnoj slici kao arhivskoj građi, o eventualnoj zloupotrebi nekih podataka, i slično, tada u Crnoj Gori nisu bila ni u premisli, a ne da su bili ponuđeni odgovori.

Sa tim nedovoljnim znanjem o raznim stvarima koje prate razvoj novih tehnologija i njihovoj primjeni na archive, i kada su u pitanju bili crnogorski arhivisti, ali i IT stručnjaci, uskoro se krenulo u izradu druge web prezentacije, ovog puta Državnog arhiva Crne Gore. Ona je urađena u sklopu informacionog sistema koji je za potrebe Arhiva 1999. godine počeo da radi Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Podgorici i koji je završen 2001.¹⁶

16. Prezentacija je urađena 2001. godine i postavljena je bila na adresi: www.dacg.cg.yu. Na Festivalu Informatičkih dostignuća u Budvi projekat "ARHIS – Informacioni sistem Državnog arhiva Crne Gore" Prirodno-matematičkog fakulteta iz Podgorice je dobio nagradu od Stručnog odbora za kvalitet. Prezentaciju je uradila nevladina orhanizacija Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora "Notar" i mr Steva Koridić, jedan od autora CD-ROM-a i web prezentacije Istorijskog arhiva Kotor. Vidi: *Festival informatičkih dostignuća. INFOFEST*, Budva 2010, <http://www.infofest.com/dom/retrospektiva/infofest2001/infofest2001-nagradjeni.htm>.

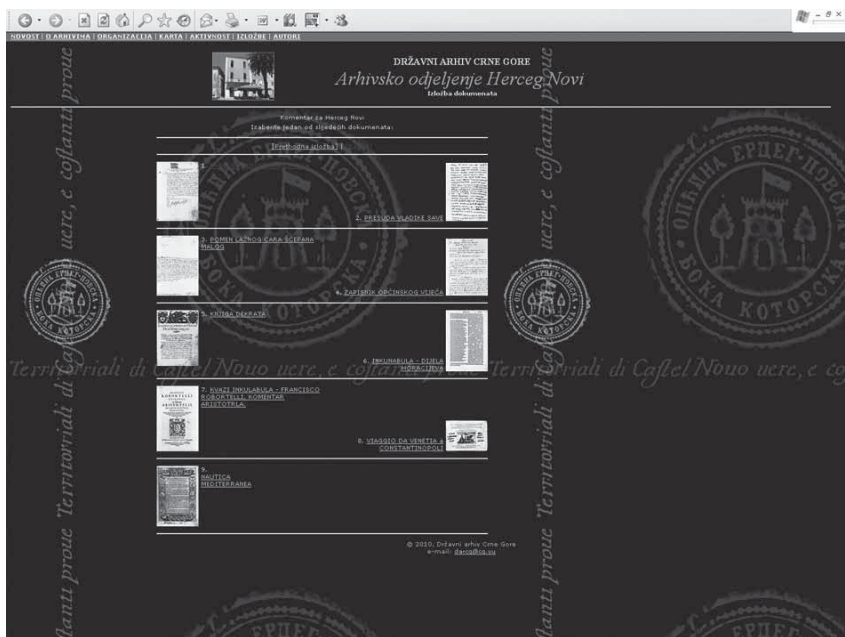

Sl.8. Početna stranica web prezentacij Državnog arhiva Crne Gore

Web prezentacija Državnog arhiva Crne Gore urađena je u verziji na crnogorskom i na engleskom jeziku. U horizontalnom meniju određene su kategorije u okviru kojih je prikazano sljedeće: *Novosti*, *O arhivima*, *Organizaciona šema Državnog arhiva*, *Karta* (sa crnogorskim opštinama koja je aktivna. Klikom na grad otvaraju se nazivi arhivskih odsjeka sa potrebnim kontaktima), potom su prikazane *Aktivnosti* (projekti, publikacije, izložbe), *Izložba dokumenata* i *Autori prezentacije*.

U polju *O arhivima*, predstavljena su tri arhivska odsjeka Državnog arhiva (Cetinje, Kotor, Herceg-Novi) i to fotografijom zgrade arhiva, istorijatom institucije i osnovnim podacima o arhivskoj građi koju odsjek posjeduje.

U polju *Izložba dokumenata* prikazana su neka najvrijednija dokumenta iz navedena tri odsjeka i to digitalnom slikom i pratećim tekstom kratkog opisa sadržine dokumenta i njegovom signaturom.

Sl.9. Prikaz dokumenata iz jednog od odsjeka Državnog arhiva Crne Gore.

Na žalost i ova prezentacija je zahtjevala stručnjaka-informatičara za njeno ažuriranje u Državnom arhivu. Informacioni sistem arhiva ARHIS nikada nije implementiran, iako su potrošena velika sredstva, pa nije realizovana ni predviđena dinamika nabavke kompjuterske opreme, obuke i osposobljavanja kadra unutar Državnog arhiva. Prema nekim pokazateljima i tvrdnjama IT stručnjaka koji su učestvovali u izradi informacionog sistema, naručilac izrade, Državni arhiv, nije dovoljno precizno predočio informatičarima svoje stručne potrebe, što je osnovi preduslov za izradu funkcionalnog informacionog sistema.

Web prezentaciju je trebalo nadograditi u dogledno vrijeme, makar popisima fondova i zbirki koje su u posjedu Državnog arhiva i redovno je ažurirati kroz novosti. Stranica je koristila *hosting* na provajderu Internet Crne Gore. Nakon obnavljanja nezavisnosti Crne Gore došlo je i do promijene domena, tako da ova stranica više nije dostupna. Državni arhiv se nije interesovao da li je provajder sačuvao web stranicu u svojoj arhivi!!!

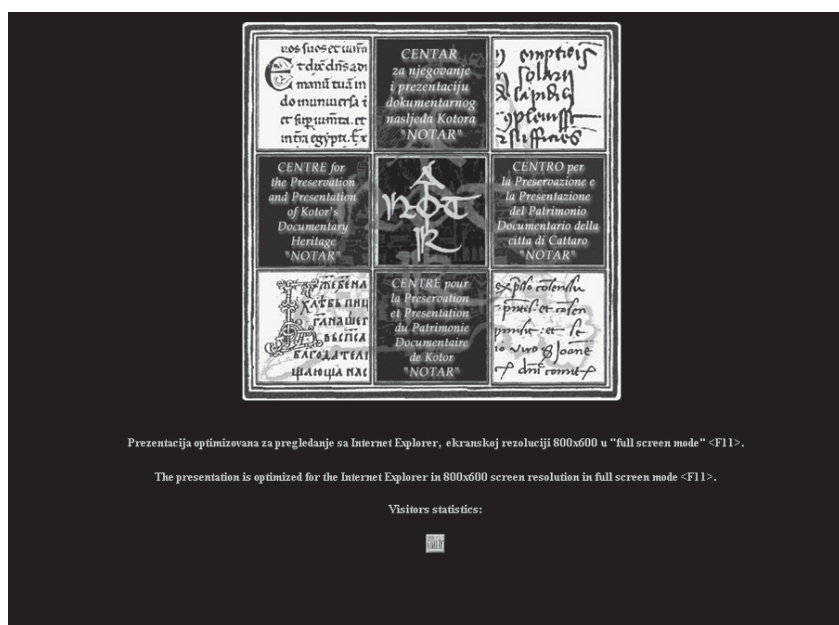
Trenutno imamo situaciju da Državni arhiv Crne Gore nema svoju web stranicu, što iz dana u dan sve više otežava rad arhivista sa korisnicima. Na drugoj strani korisnici su uskraćeni da dobiju osnovne informacije o fondusu, bez ličnog dolaska i boravka u arhivu, makar pregled arhivske građe koju nacionalni arhiv posjeduje i/ili da znaju lokaciju smještaja traženih fondova unutar organizacionih jedinica Državnog arhiva. Ovo je važno s obzirom na to da postoje arhivski odsjeci u svim opštinama na teritoriji Crne Gore.

Informacije o arhivskoj građi Crne Gore na drugim web stranicama

Tim arhivista, bibliotekara i informatičara koji su bili okupljeni oko projekta CD-ROM-a, Internet prezentacije Kotorskog arhiva i izrade web stranice Državnog arhiva Crne Gore, 1999. godine osni-

vaju nevladinu organizaciju pod nazivom: **Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora „Notar“**¹⁷. Njeni osnovni programski ciljevi su bili usmjereni da se najstariji rukopisni i ranoštampani arhivski i bibliotečki materijal iz kotorskih državnih, crkvenih i privatnih riznica digitalizuje i učini dostupnim širokoj javnosti putem Interneta.

Tako je odmah po osnivanju urađena web stranica organizacije na kojoj su informacije o programu, članstvu, aktivnostima, projektima bile predstavljene na četiri jezika: crnogorskom, engleskom, italijanskom, francuskom. Prezentacija je bila optimizovana za pregledanje u Internet Explorer-u, ekranskoj rezoluciji 800x600 u „full screen mode“. Uz rubrike *Novosti*, *O CDK „Notar“* i *Program*, predstavljene su projekti Organizacije (CD-ROM preuzet od Istorijskog arhiva Kotor uz izmjenu i dopunu sadržaja, potom *Škola paleografije* i *Centralni katalog pomorstva Crne Gore*). Stranica je imala ugrađeni brojač i preglednik posjetilaca site-a.

Sl.10. Početna stranica web prezentacije organizacije „Notar“, Kotor

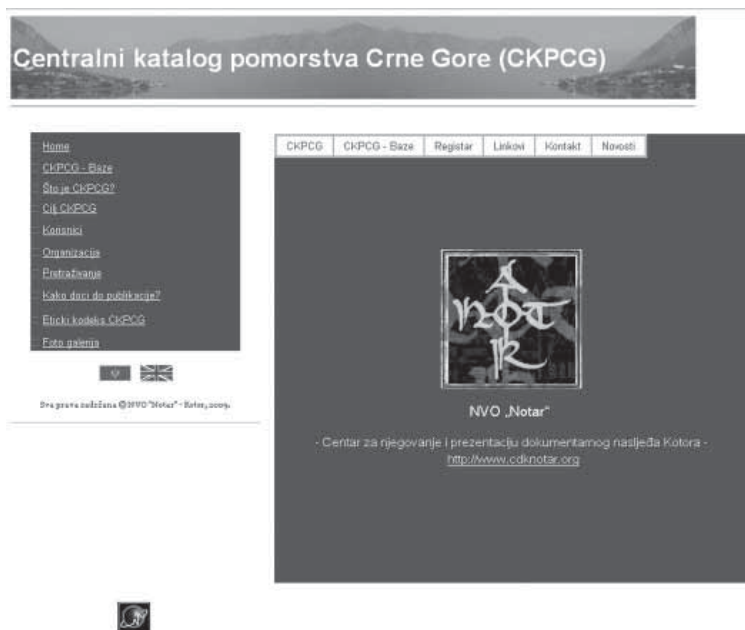
Za razliku od prethodnih prezentacija arhivskih institucija, gdje je moguće pretraživanje arhivskih dokumenata i nepokretnog spomeničnog blaga, ovo je bio sasvim drugi model predstavljanja, ali ipak tijesno vezan za arhive i arhivsku građu. Kako je jedan od projekata organizacije „Notar“ bio i digitalizacija fragmenata manuskripata Franjevačke biblioteke u Kotoru, planiralo se da se na ovoj stranici postave u vidu izložbe digitalizovan arhivski i bibliotečki materijala iz ove biblioteke, što za sada nije realizovano ni na novoj prerađenoj stranici Organizacije¹⁸. Ipak u publikaciji „Crkveni arhivi i biblioteke“ koja se može pretraživati *on-line* na „Notarevoj“ stranici (u PDF-u), u članku: „Fondovi i zbirke crkvenih arhiva i biblioteka u Crnoj Gori“ dat je inventarski popis arhivske građe u posjedu crkva sve tri konfesije, u verziji na crnogorskom i engleskom jeziku¹⁹.

17. www.cdknotar.org. Prva prezentacija je bila na adresi www.cdknotar.cg.yu koja je nakon samostalnosti Crne Gore i promjenom domena provajdera Internet Crne Gore, nedostupna. Njen sadržaj je „prepakovan“ i urađen u programu Joomla i nalazi se na novoj adresi.

18. Snežana PEJOVIĆ, Sanja BAUK, *Digitization of Archival Cultural Heritage and Preparation for Export to the Internet*, *Review of the National Center for Digitization*, 12(2008), str. 103-113; Snežana PEJOVIĆ, Sanja BAUK, *Priprema arhivske građe iz kotorskih crkvenih arhiva za eksportovanje na Internet*, „Arhivska praksa“, 8(2005), str. 226-237.

19. Autor članka je Jelena Antović. Vidi: http://www.cdknotar.org/download/prez_crkv_arh/CAL-CAB.pdf

„Notar“ je krajem prošle godine postavio na posebnoj web stranici (www.ckpcg.ac.me) svoj projekat - elektronski katalog sa *on-line* pretraživom arhivskom, bibliotečkom i muzejskom građom iz oblasti pomorstva Crne Gore. Katalogom je omogućeno pretraživanje pomenute građe raznih imalaca i stvaralaca²⁰.

Sl.11. Elektronski katalog o pomorstvu Crne Gore, početna stranica

Preko podataka podijeljenih u tri baze: bibliotečkoj, arhivskoj i muzejskoj, vrši se pretraživanje i ono se odvija pojedinačno unutar svake pojedinačne baze. U okviru odabrane baze, korisnik se opredjeljuje koju vrstu materijala će koristiti.

Kada je arhivska građa u pitanju, baza je podijeljena na arhivsku građu u arhivima i na onu koja se nalazi u registraturama²¹. Korisnik pretragom dobija podatak o određenom fondu ili pojedinačnom dokumentu, podatke o količini materijala, graničnim godinama nastanka građe, jeziku na kojem je pisana, signaturi, odnosno lokaciji gdje je pohranjena. Pretragom ključnih riječi omogućava se ulaznje u sadržaj arhivskog fonda, odnosno dokumenta. Softverska podloga Kataloga je: *MS Access* i *ASP (Active Server Pages)*, uz prijedlog autora, IT stručnjaka, da se koristi *MySQL* i *PHP*. U daljoj fazi projekta planira se i postavljanje digitalne slike dokumenata. Uz to, uočeno je da treba povećati broj novih slogova u sve tri baze, potom da korisnički interfejs treba vizuelno učiniti prijemčivijim, odnosno pretraživanje napraviti više *user-friendly* orjentisanim, i trebalo bi omogućiti postavljanje *upita nad upitima*, tj. omogućiti postavljanje upita nad svima trima (pod)bazama kataloga simultano. Da bi se ova web stranica održala i razvijala potrebno je omogućiti *on-line* ažuriranje elektronskog kataloga na različitim nivoima hijerarhije administriranja baze. Uz to, radi obezbjeđenja finansiranja, što nije moguće povoljno riješiti u Crnoj Gori, u planu je da se pokuša Katalog integrisati u veće (regionalne i/ili internacionalne) projekte ove vrste.

20. Snežana PEJOVIĆ, Sanja BAUK, Ruža DANILOVIĆ, *Arhivska i bibliotečka građa u zajedničkoj bazi podataka na primjeru projekta "Centralni katalog pomorstva Crne Gore"*, „Tehnični in vsebinski problemi klasičnoga in elektronskega arhiviranja“, 4(2005), str. 512-526; S. BAUK, R. DANILOVIĆ, N. KOVAČ, S. PEJOVIĆ, *The Central Electronic Maritime Catalogue – a Segment of Montenegrin Cultural Inheritance Digitalization*, „Pregled NCD“, 14(2009), str. 38-42.

21. Maske za unos arhivske građe koja se nalazi u registraturama još nisu urađene. Vidi: Sanja BAUK, Nataša KOVAČ, *Centralni katalog pomorstva Crne Gore*, Javna prezentacija, Kotor 30. april 2010. godine.

Osim što u Crnoj Gori većina kulturnih institucija koje su srodni arhivima, imaju svoje web stranice gdje navode i podatke o arhivskoj građi, ukoliko je posjeduju²², sve više se javlja interes da se kroz razne zajedničke međunarodne projekte predstave tematski srodni arhivski izvori. Tako su se podaci o arhivskim fondovima iz Državnog arhiva-Istorijskog arhiva Kotor nedavno našli na web stranici projekta FIDA-SIDA (www.fida-sida.it), zajedno sa arhivima drugih država sa obale Jadrana. Slične tendencije tematskog objedinjavanja i publikovanja arhivske građe na webu razvija i organizacija ICARUS iz Beča (www.icar-us.eu), čemu će se uskoro pridružiti Državni arhiv Crne Gore i organizacija „Notar“.

Kako Državni arhiv Crne Gore trenutno nema svoju internet prezentaciju, niti prema sadašnjim informacijama planira da je u dohledno vrijeme uradi, ponude da se kroz zajedničke projekte digitalizacije arhivske građe dio dokumenata učini dostupnim *on-line*, čine se vrlo prihvatljivim. Tako su u zadnje vrijeme i pokrenute neke inicijative na međunarodnom planu da se Arhiv Crne Gore uključuje u projekte parcijalne digitalizacije i predstavljanja svog arhivskog materijala kroz finansijsku potporu evropskih fondova, makar onih koji su u ovoj fazi približavanja ulasku u Evropsku uniju dostupni Crnoj Gori.

Zaključak

Nakon svega naprijed izloženog, jasno je da arhivi moraju da se pozicioniraju na mjesto važnog i nezaobilaznog faktora u svakoj državi, u aktuelnim procesima transformacije društva iz industrijskog u društvo zasnovano na znanju, tj. u informaciono društvo. Ovo pozicioniranje bi trebalo da se odvija u pravcu interaktivnog djelovanja kako arhivista na jednoj strani, tako i državnih struktura koje donose odluke i nosilaca implementacije informaciono-komunikacionih tehnologija. Svijest da se mora vršiti stalni nadzor nad elektronskim kancelarijskim poslovanjem i elektronskim zapisima, kao i njihova trajna zaštita i da se mora omogućiti slobodan i ravnopravan pristup informacijama koje su tu sadržane, je preduslov za pomenutu transformaciju društva. Odgovarajućom finansijskom i logističkom podrškom treba kompjuterski opismenjivati arhiviste, povećavati njihovo povjerenje u elektronske puteve komunikacije i obavještavanja. Treba ih što prije osposobiti da se uključuju u sve razvojne strategije kao njihovi ravnopravni kreatori. Potom, arhiviste treba uključiti u edukaciju stvaralaca elektronske građe, a takođe i korisnika informacija iz arhivske građe. Edukacija treba da se vrši u kontinuitetu i da bude doživotna. Usvajanjem i prilagođavanjem arhivskog i drugog zakonodavnog miljea treba povećavati sigurnost u korišćenju informacija putem Interneta, odnosno web-a. U tom pravcu treba da se nametne arhiv kao garant dokazne vrijednosti dokumenta, ali i ustanova koja treba da uspostavi zaštitu svih oblika elektronske arhivske građe, pa i web stranica. Bez sopstvene dobro osmišljene web prezentacije teško da arhiv i arhivisti u nekoj državi mogu danas da se pozicioniraju kao nezaobilazan činilac razvoja savremenog informacionog društva. Štoviše, višeznačnost i slojevitost arhivske građe, ograničenost postojećih softvera u odnosu na raznovrsnost i broj informacija sadržanih u arhivskom dokumentu, treba da podstakne arhiviste da budu daleko aktivniji u izgradnji softvera treće generacije Interneta - Semantičkog weba.

22. Na primjer, Muzej grada Perasta, <http://www.muzejperast.me>; Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“ Cetinje, http://www.cnb.me/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=76&lang=sr; Narodni muzej Crne Gore, <http://www.mnmuuseum.org/MKN2.htm>; Pomorski muzej Crne Gore u Kotoru, <http://museummartimum.com/mne/mne.htm>, i dr.

Uostalom, koliko je web tehnologija postala neophodna kako u svakodnevnom životu, tako u stručnom i/ili naučnom istraživanju i stvaranju, pokazuju korišteni i citirani bibliografski izvori koji su omogućili da nastane ovaj članak.

LITERATURA

Internet World Stats is an International: Usage, Population Statistics, www.internetworldstats.com, (last visit on 13th July 2010).

Notar, www.cdknotar.org, (last visit on 13th July 2010).

Pedeset godina Istorijskog arhiva Kotor, 1949 – 1999 / priredile Jelena Antović, Aleksandra Milić, Snežana Pejović, Kotor 1999.

Archivists Stress Importance of Archives for Information Society, 26-11-2002, in *Resolutions of the Delegates Meeting*, Marseille, 15 November 2002, http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=6407&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, (last visit on 13th July 2010).

Declaration of Principles, Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium, Document World Summit on the Information Society (WSIS)-03/GENEVA/DOC/4-E, 12 December 2003, <http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html>, (last visit on 13th July 2010).

Festival informatičkih dostignuća. INFOFEST, Budva, 2010, <http://www.infofest.com/dom/retrospektiva/infofest2001/infofest2001-nagradjeni.htm>, (last visit on 14th July 2010).

Four in Five Regard Internet Access as a Fundamental Right: Global Poll, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/08_03_10_BBC_internet_poll.pdf, (last visit on 13th July 2010).

Gaudin Sharon, *The Internet is nominated for Nobel Peace Prize*, "Computerworld", March 11, 2010 02:01 PM ET, http://www.computerworld.com/s/article/9169458/The_Internet_is_nominated_for_Nobel_Peace_Prize, (last visit on 13th July 2010).

Historical Archives Kotor, <http://poincare.matf.bg.ac.rs/iak/iak.htm>, (last visit on 13th July 2010).

Hljeba i Interneta, Nezavisni dnevnik „Vijesti“, Podgorica, nedjelja, 14. mart 2010, str. 8, 9.

Internet for peace, <http://www.internetforpeace.org/manifesto.cfm>, (last visit on 13th July 2010).

Jelena Antović, *Fondovi i zbirke crkvenih arhiva i biblioteka u Crnoj Gori*, http://www.cdknotar.org/download/prez_crkv_arh/CAL-CAB.pdf, (last visit on 13th July 2010).

Jelena ANTOVIĆ, Joško KATELAN, Stevan KORDIĆ, Snežana PEJOVIĆ, *Prezentacija srednjovjekovnih rukopisnih i štampanih knjiga Istorijskog arhiva Kotor na CD-ROM-u*, „Sodobni arhivi ‘99“, Maribor 1999.

Sanja BAUK, Nataša KOVAČ, *Centralni katalog pomorstva Crne Gore*, Javna prezentacija, Kotor 30. april 2010. godine.

S. BAUK, R. DANILOVIĆ, N. KOVAČ, S. PEJOVIĆ, *The Central Electronic Maritime Catalogue- a Segment of Montenegrin Cultural Inheritance Digitalization*, "Review of the National Center for Digitization", 14(2009), str. 38-42.

Slobodan MANDIĆ, *Kompjuterizacija i istoriografija 1995-2005*, Beograd 2008.

Snežana PEJOVIĆ, Sanja BAUK, *Digitization of Archival Cultural Heritage and Preparation for Export to the Internet*, "Review of the National Center for Digitization", 12(2008), str. 103-113.

Snežana PEJOVIĆ, Sanja BAUK, *Priprema arhivske građe iz kotorskih crkvenih arhiva za eksportovanje na Internet*, „Arhivska praksa“, 8(2005), str. 226-237.

Snežana PEJOVIĆ, Sanja BAUK, Ruža DANILOVIĆ, *Arhivska i bibliotečka građa u zajedničkoj bazi podataka na primjeru projekta "Centralni katalog pomorstva Crne Gore"*, „Tehnični in vebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja“, 4(2005), str. 512-526.

Strategija razvoja Informacionog društva u Crnoj Gori od 2009. do 2013. godine, Vlada Crne Gore, Ministarstvo za informaciono društvo, Podgorica 2009, <http://www.gov.me/files/1235731125.pdf>, (last visit on 13th July 2010).

The Internet for Peace Manifesto, <http://www.youtube.com/watch?v=OrwQGBsuIh4&feature=related>, (last visit on 13th July 2010).

The Statute of Kotor and the First Public Notary Book (1326-1335), with the Other Important Documents of the Historical Archives Kotor and with a General Overview of Historical and Cultural Monuments of Kotor, Montenegro, Yugoslavia, Kotor 1998.

Zoran OGNJANOVIĆ, *Nacionalni centar za digitalizaciju*, "Review of the National Center for Digitization", 1(2002). <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/1/d002download.pdf>, (last visit on 13th July 2010).

Žarko MIJAJLOVIĆ, *O nekim poduhvatima u oblasti digitalizacije u posljednjoj deceniji*, "Review of the National Center for Digitization", 1(2002).

Žarko MIJAJLOVIĆ, Zoran OGNJANOVIĆ, *A Survey of Certain Digitization Projects in Serbia*, "Review of the National Center for Digitization", 4(2004).